

IRENA ZACHOVÁ

(LANGUAGE CENTRE, MASARYK UNIVERSITY, BRNO)

***Dicta de Dispositione Hominis et eius*
Membris Alexandri Hispani v rukopisu 113/110
SVATOJAKUBSKÉ KNIHOVNY V ARCHIVU MĚSTA BRNA**

Codex Ms. 113/110 of the Brno Municipal Archive contains (apart of other medieval texts) four tracts of a medical compendium entitled Melleus liquor physicae artis and consisting of eleven medical texts by Alexander Hispanus, possibly a medical scholar, possibly a fictitious person. This article informs shortly about the complete (?) compendium which has survived in Codex Ms 8769 of the Biblioteca Nacional in Madrid and about our manuscript 113/110 and, moreover, it presents an edition of the first of the four texts preserved in Brno, a tract about physiognomic Dicta de dispositione hominis.

Keywords: St. James Library in Brno, Alexander Hispanus, Medieval Physiognomic

Knihovna farního kostela sv. Jakuba v Brně, „patřící k největším pozoruhodnostem našeho města,“¹ jak zní její hodnocení z r. 1899, „cenná památka středověkého duchovního života,“² jak se o ní psalo r. 1901, a jedna z „nejvýznamnějších kostelních knihoven v našich zemích,“³ jak je posuzována r. 2006, uchovává více než 120 většinou středověkých rukopisů a 140 tisků, převážně inkunábulí a paleotypů. Celý soubor zůstával ve svatojakubském kostele od svého vzniku v 15. století až do r. 1931,

---

¹ SCHRAM, WILHELM. 1899. „Die alte Kirchenbibliothek bei St. Jakob in Brünn“. *Notizenblatt der Historisch-statistischen Section der K. k. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 70.

² BRETHOLZ, BERTHOLD. 1901. *Die Pfarrkirche zu St. Jakob in Brünn*. Brünn, 74.

³ BOROVSÝ, TOMÁŠ. 2006. „Svatojakubská knihovna v Brně na konci 15. století.“ In KRMÍČKOVÁ, HELENA – PUMPROVÁ, ANNA – RŮŽIČKOVÁ, DANA – ŠVANDA, LIBOR [EDS.]. *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno, 550.

kdy byl na základě dohody města Brna s městskou svatojakubskou farou uložen v Městském archivu. S knihovnou přešly postupně do archivu i některé exempláře jejích rukopisných katalogů.⁴ Nejstarší pořídil r. 1780 známý převor benediktinského kláštera v Rajhradě Alexis Habrich,⁵ který pak ve dvou verzích, r. 1781 a r. 1782, sepsal i pojednání o vzniku a osudech knihovny. Na Habrichovo dílko⁶ a na jeho nepříliš podrobný soupis svatojakubských rukopisů a tisků navázal bývalý kapucín, od r. 1794 kaplan svatojakubského kostela Maurus Simonis. Ten r. 1802 sestavil výběrový katalog zahrnující jen rukopisy,⁷ důležitý jednak proto, že přináší opisy textů, které se v rukopisné sbírce do naší doby nezachovaly, a také proto, že některé popisy rukopisů jsou důkladnější než ty, které najdeme v definitivní verzi katalogu z r. 1805.⁸ Tento rukopisný katalog byl až do začátku 21. století nejúplnější pomůckou ke svatojakubskému rukopisnému fondu.⁹ Dlouholetý ředitel AMB J. Dřímál sice v Průvodci po fondech uvádí, že rukopisy „před r. 1938 soukromě katalogizoval“ a že už je jen „třeba několika doplňků“,¹⁰ v jeho pozůstalosti však bylo nalezeno jen několik málo velmi důkladných popisů svatojakubských rukopisů, které mají spojitost s notářem Janem Thabrarrem, o němž Dřímál vydal obsáhlou studii.¹¹ Z rukopisů – je přirozené, že vzhledem k povaze knihovny převažují liturgické – těžil v 2. polovině 20. století brněnský muzikolog P. F. Pokorný,¹² některé výpravné kodexy byly prezentovány na výstavách knižního umění v rozpětí let 1854 až 1999 a jejich popisy vydány tiskem,¹³ ale adekvátní představu

4 Srov. ZACHOVÁ, IRENA. 2007. „Brněnská svatojakubská knihovna a její katalogizátoři.“ In SILAGIOVÁ, ZUZANA – ŠEDINOVÁ, HANA – KITZLER, PETR [EDS.]. *Donum magistrae. Ad honorem Dana Martínková*. Praha, 306–335.

5 *Catalogus bibliothecae ecclesiae parochialis ad s. Jacobum, confectus a ... P. Alexio Habrich*, dnes ve fondu Sběrka rukopisů Archivu města Brna, č. 7260. Jde o kopii.

6 *De origine et fatis bibliothecae ad s. Jacobum Brunae asservatae dissertatiuncula*, v Archivu města Brna jako součást mladšího katalogu Habrichova pokračovatele Maura.

7 Sběrka rukopisů Archivu města Brna, č. 7246.

8 Sběrka rukopisů Archivu města Brna, č. 7254.

9 Srov. ZACHOVÁ, IRENA. 2006. „Maurus Simonis a jeho katalog rukopisů kostela sv. Jakuba v Brně.“ *Studie o rukopisech*, XXXVI, (2005–2006), 205–226.

10 DŘÍMÁL, JAROSLAV. 1956. *Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách*. Praha. 76.

11 ID. 1934. „Notář Jan Thabrarr.“ *Časopis Matice moravské*, 58, 36–78.

12 POKORNÝ, FRANTIŠEK. 1991. *Hudební obraz Brna z počátku 15. století I. Chorální zpěv pod správou kostela jakubského*. Brno, resp. starší práce (1974) „De missalibus libris Moraviae saeculo XV. ad Hungariam vergentibus.“ *Studie o rukopisech* 13, 141–167, a (1980) „Mährens Musik im Mittelalter.“ *Hudební věda*, 17, 36–52.

13 Výběrový soupis 18 převážně liturgických iluminovaných kodexů vydal r. 1925 E. Dostál.

o rukopisné sbírce a možnostech jejího studia a využití si mohla badatelská veřejnost utvořit teprve na základě záslužné činnosti Oddělení pro soupis a studium rukopisů Archivu Akademie věd v Praze, které zpracovalo řadu průvodců po rukopisných fondech různých institucí v České republice.¹⁴ R. 2007 pak vyšel vědecký katalog svatojakubských rukopisů,¹⁵ jehož sestavovatelem je významný pražský kodikolog S. Petr.

Přípravy katalogu jsem se účastnila a podrobně jsem studovala rukopisné katalogy Maura Simonis; ten, jak bylo řečeno, při své „katalogizaci“ uvádí v soupisu i relativně dlouhé pasáže z textů, které ho zaujaly. Díky Maurovi a jeho dvoustránkovému opisu úvodních odstavců díla *Liber de mania* neznámého autora Radslava, což je 9. text našeho kodexu 113/110,¹⁶ který sliboval zajímavé pojednání, jsem mohla vydat tuto ukázkou středověké „psychologie“¹⁷ (podle našeho zjištění se kromě brněnského kvalitnějšího rukopisu vyskytuje v České republice už jen v jediném rukopisu, č. 2606 pražské Národní knihovny, v jiných institucích zatím zjištěn nebyl). Náš text *Dicta de dispositione hominis* následuje v rukopisu bezprostředně po textu *Liber de mania* bez jakékoli mezery; že jde o text nový, naznačuje rubrika a několikařádková modrá iniciála H(ic).

Rukopis 113/110 má v Petrově katalogu pořadové číslo 124, je datován do let XIV.^{ex.} + 1396 + XV.^{med.}, katalogizátor mu přiřkládá českou provenienci a jde o foliový formát (28,5x19 cm) o 207 listech. Na hřbetě je mladší titul *Miscellanea sacra et profana*, shrnující obsahovou rozmanitost jednotlivých záznamů. Text *De dispositione* v něm najdeme na ff. 54ra–55va, je psán stejnou rukou (gothica textualis) jako všechny texty na ff. 2r–82vb. Simonis na fol. 75r svého mladšího katalogu text identifikuje podle incipitu a explicitu: *Dicta de dispositione hominis et eius membrs Magistri Alexandri clerici Hispani, sine anno*. Jak vyplývá z následující edice, jméno autora se vyskytuje až v explicitu.

Kdo byl Alexander Hispanus? V mnoha středověkých rukopisech evropských knihoven sice figurují pod jeho jménem různé lékařské spisy, ovšem

¹⁴ Základní informaci (tj. stručný vnější popis a určení obsahu všech manuskriptů) o naší sbírce přináší *Průvodce po rukopisných fondech v České republice II: Rukopisné fondy archivů v České republice*. 1998. Praha. Svatojakubská knihovna je zde popsána na s. 29–41, náš rukopis má č. 120.

¹⁵ PETR, STANISLAV. 2007. *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně*. Praha.

¹⁶ Složené signatury převážně většiny rukopisů vznikly tak, že k prvnímu číslu, které manuskriptu dal první katalogizátor svatojakubské knihovny Habrich, přistoupilo r. 1911 číslo, které k původní signatuře připojil při nové katalogizaci J. Guttmensch.

¹⁷ ZACHOVÁ, IRENA. 2011. „Liber de mania Mistra Radslava v rukopise 113/110 brněnské svatojakubské knihovny.“ *Brno v minulosti a dnes*, 24, 137–166.

ještě r. 1936 píše proslulý historik lékařství Karl Sudhoff (1853–1938), který pro badatelskou veřejnost dílo tohoto hypotetického autora „objevil“ v Madridu a připravil k edici jeho lékařskou část: „Man hatte noch nie etwas von ihm und über ihn vernommen und doch ist er keineswegs der Beachtung unwürdig. Freilich die Quellen über ihn fließen sehr spärlich. Man liest nur über ihn, dass er im XIV. Jahrhundert geschrieben habe und bei Nicolaus Antonius Hispalensis in dessen Bibliotheca Hispania Vetus im 2. Band Matriti 1788 S. 163¹⁸ in einer Anmerkung (!) ein paar Buchtitel, die die Annahme nahelegen, dass er ein Kleriker gewesen ist.“¹⁹

Tato „Anmerkung“ zní v originále následovně: „...item magistrum Alexandrum Hispanum nescio quem,²⁰ cuius opuscula Melleus liquor physicae artis, Vita beatissimae Virginis Mariae et Conversio sanctae Catharinae virginis et martyris habentur in Regia Bibliotheca Matritensi saec. XIV. ....“²¹

Sudhoffovu pozornost tedy upoutal madridský kodex 8769, který bude o sedmdesát let později charakterizovat farmakoložka Ute Mauch s odůvodněním, že latinský obsah převažuje nad německým a teologický nad medicínským, jako „latinsko(německý) teologicko-lékařský sborník.“²²

4. svazek Verfasserlexikonu²³ z r. 1983 přináší z pera historika lékařství Gundolfa Keila o Alexandru Hispanovi následující informaci, čerpáním z kodexu 8769: šlo o klerika a lékaře 13. nebo raného 14. stol. s titulem magister, který se prezentuje jako *egregius physicus et in aliis artibus*

18 NICOLÁS, ANTONIO. 1788. *Bibliotheca Hispana Vetus sive Hispani scriptores, qui ab Octaviani Augusti aevo ad annum Christi MD. floruerunt*. Matriti. Tomus primus, liber IX, caput VI. Reprint 1963. Torino.

19 SUDHOFF, KARL. 1936. „Alexander Hispanus und das Schriftwerk unter seinem Namen. Ein erstes Wort über ihn und Bekanntgabe seiner medizinischen Schriften. Erster Teil.“ *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 29, 289. Celá 1. část ibid. 289–312, stejnojmenné pokračování, Zweiter Teil, *Sudhoffs Archiv*, 30, 1937, 1–25.

20 Slova španělského bibliografa *nescio quem* Sudhoff zdůrazňuje, aby upozornil na hypotetičnost autora.

21 Dnešní rukopis Madrid, Biblioteca Nacional, kodex 8769. Nebyl mi dostupný, www.manuscriptorium.com tento rukopis nezaznamenává. Sudhoff v pracích uvedených v pozn. 19 z tohoto rukopisu vydal, bohužel nikoli kriticky, celý *Melleus liquor*.

22 MAUCH, UTE. 2007. „Erste Überlegungen zur Wissensorganisation im Kodex Ms. 8769 der Biblioteca nacional in Madrid mit einer Edition des Traktats über die ‚Verworfenen Tage‘, sowie Anmerkungen zur Strukturierung des Melleus liquor physicae artis Magistri Alexandri Yspani.“ *Sudhoffs Archiv. Vierteljahrsschrift für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 91 (2), 190. (Od r. 1966 má toto periodikum rozšířený název.)

23 KEIL, GUNDOLF. 1983. „Hispanus, Alexander.“ *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*. Berlin – New York, sv. 4, sl. 53–58.

peritus,²⁴ resp. jako *egregius physicus omnium infirmitatum*,²⁵ vzhledem k tomu, že mluví o pařížských studentech²⁶ (Sorbonna byla založena v letech 1253–1257), nemohl být činný před r. 1200, a jeho soud o počasí v prvním textu zmíněného „opuscula“ *Melleus liquor*, pravidlech pro jednotlivé měsíce (běžné středověké regimen mensium), „passt auf Deutschland“ i na východní a západní Evropu. Receptce díla mluví podle Keila pro jeho vznik v německém prostoru, což potvrdí i pozdější badatelé, mj. zmíněná U. Mauch. – Sám Sudhoff ostatně v edici upozorňuje, že v textu kompendia jsou německé nadpisy,²⁷ takže může být zpochybněno už ono „Hispanus“.

G. Keil v alexandrovském hesle ve VL podává prostý výčet obsahu všech textů kompendia *Melleus liquor* v kodexu 8769 – můžeme je rozčlenit, jak činí Mauch,²⁸ do tří strukturálních rovin: do roviny Člověk patří německý mladší text *Die verworfenen Tage* – Kritické dny, který není původní součástí kompendia, Měsíce (= regimen mensium), Komplexe (= temperamenty) a Dispozice (naše *Dicta*, tedy fyziognomika), do roviny Léčivé prostředky patří *Herbář*, který, jak uvidíme, má pro badatele největší přitažlivost, a konečně do roviny Nemoci a jejich poznání patří předměty horečka, lepra, moč, krvotok, paralýza, vodnatelnost a souchotiny.

Teologická díla Alexandrovi bibliografem Nicolásem připisovaná jsou podle Keila doložena právě jenom v madridském kodexu a jejich pravost není prokázána. O to větší pozornosti se od 1. poloviny 20. století začalo těšit lékařské kompendium *Melleus liquor physicae artis*, které vzbudilo po Sudhoffovi zájem dalších badatelů; recentně a zatím nejpodrobněji, ovšem se zaměřením především na jeho herbář, se jeho texty včetně fyziognomického dílka *Dicta*, výslovně v madridském manuskriptu atribuovaného Alexandru Hispanovi, zabývala a zabývá zmíněná Ute Mauch, která v r. 2006 z tohoto rukopisu jako součást jedné své práce publikovala i výtahy z *Herbaria*, zapsaného na ff. 13va–20rb.²⁹

V brněnském rukopisu 113/110 je zapsán i Alexandrův (?) herbář, proto není bez zajímavosti, než se budeme věnovat spisku o dispozici, zmínit se o pozoruhodném a badateli dlouho ignorovaném osudu tohoto textu, jak vyplývá z následujícího: herbář vydal z pozdně středověkých a raně novověkých textů jako *Latinske Urtebog* (v jednom z manuskriptů 15. stol. se

24 Madrid, Biblioteca nacional, kodex 8769, v textu *Melleus liquor* poprvé na fol. 6rb.

25 Ibid. fol. 23va.

26 Ibid. fol. 24vb v poučení *De urina*.

27 SUDHOFF (1936: 293).

28 MAUCH (2007: 210).

29 EAD. 2006. „Ein mittelalterliches Kräuterbuch aus dem 14. Jahrhundert, eine neue Version des lateinischen Macer?“ *Gesnerus*, 63 (3–4), 181–208.

připisuje jménu *henricus harpestrangh*) už v r. 1936 v Kodani Poul Hauberg,³⁰ ovšem nikoli jako dílo Alexandra Hispana, nýbrž právě pod jménem dánského lékaře Henrika Harpestraenga, který působil ve 13. století a zemřel r. 1244. Zmíněný Gundolf Keil, autor hesla *Hispanus, Alexander* ve VL, zpracoval pro *Verfasserlexikon* i heslo *Harpestraeng, Henrik*.³¹ Řadí zde Dána „zu den bedeutendsten Ärzten des nordischen Mittelalters,“ ovšem pro atribuci Herbáře Harpestraengovi nenalézá spolehlivé indicie – už od 13. století hojně doložený *Danske Urtebog* nese jméno tohoto lékaře teprve v manuskriptech 15. století, a to ojedinele. Keil upozorňuje, že editor Hauberg sice připustil, že se dílo obsahově i pramenně naprosto liší od všeho, co se pod Henrikovým jménem dochovalo, nicméně zdůvodnil svou atribuci domněnkou, že jde o Harpestraengovu juveniliu, a dílo pod Henrikovým jménem vydal.

Hauberg předpokládá severský původ herbáře, protože *Danske Urtebog* zahrnuje byliny typické pro sever (hlavně andělíka) a vykazuje široké pole působnosti, ovšem jen ve Skandinávii. Editor objevil tři pozdní doklady německého dochování latinského textu – v jeho očích důkaz, že byl známý i za hranicemi severu. (Jistě zde hraje roli i vydavatelův dánský původ.) Další bádání ale shromáždilo do r. 1980 40 manuskriptů herbáře, z nichž prokazatelně německý původ vykazuje 65 %, ³² a nadto k této skupině patří i nejstarší, madridský rukopis, takže se sice potvrzuje velké rozšíření herbáře, ale nedokazuje jeho severská provenience. Keil ve VL uzavírá: bohatá německá tradice herbáře začíná dřív než latinská tradice zachycená Haubergem, text byl mnohokrát překládán a těžiště jeho působení je třeba hledat v Horním Německu, vznikl tedy spíš v hornoněmeckém jazykovém prostoru a recentní výzkum k Alexandru Hispanovi jen posílil pochybnost o Henrikově autorství, ovšem jeho atribuce Harpestraengovi byla dlouho uznávána. Keilovy údaje shrnuje a aktualizuje Mauch.³³

V době Haubergova kodaňského počínu vešel herbář díky zmíněnému K. Sudhoffovi ve známost v Německu, a to jako dílo Alexandrovo. Teprve r. 1980 zjistil William Crossgrove,³⁴ že herbář madridského *Melleus*

³⁰ HAUBERG, POUL [ED.]. 1936. *Henrik Harpestraeng, Liber herbarum*. København.

³¹ KEIL, GUNDOLF. 1981. „Harpestraeng, Henrik.“ *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*. Berlin – New York, sv. 3, sl. 476–479.

³² DAEMS, WILLEM FRANS – KEIL, GUNDOLF. 1980. „Henrik Harpestraengs ‚Latinske Urtebog‘ in den mittelalterlichen Niederlanden. In KEIL, G. [ED.]. *Fachprosa-Studien. Beiträge zur mittelalterlichen Wissenschafts- und Geistesgeschichte*. Berlin, 398–402.

³³ MAUCH (2006: 182–184).

³⁴ CROSSGROVE, WILLIAM. 1980. „Eine frühe Überlieferung des Alexander Hispanus.“ *Sudhoffs Archiv*, 64, 391–392.

liquor je textově identický s „Harpestraengovým“ *Latinske Urtebog*. Kromě otázky existence Alexandra Hispana a autorství díla se naskytá i otázka, není-li herbář verzí latinského *Macera*.³⁵ Právě na základě Crossgroveova poukazu na nutnost dalšího bádání vznikl výzkumný projekt, jehož řešením byla pověřena Ute Mauch a jehož cílem je kritické vydání všech textů díla *Melleus liquor* a rozbor léčivých rostlin zastoupených v herbáři. Ve své práci z r. 2006,³⁶ vycházející z tohoto manuskriptu, podala Mauch přehled jednotlivých částí kompendia, pojednala o jeho hypotetickém autorovi a na závěr studie připojila edici mladšího kratičkého německého (s bavorskými nářečnými rysy) pojednání o „kritických dnech“, vepsaného r. 1350 před první text kompendia na fol. 1rv madridského rukopisu. (*Melleus liquor* i následující *Vitae* jsou tedy starší než tento záznam, který na druhé straně zase jasně hovoří o německé provenienci kompendia.) Badatelka ovšem v otázce identifikace či vůbec existence tohoto autora zůstává, podobně jako před ní G. Keil, skeptická (je podle ní „recht unwahrscheinlich“). Atribuce díla konkrétnímu, byť hypotetickému autorovi je, jak konstatuje, výrazem snahy podpořit autentičnost textu osobní, jakkoli fiktivní autoritou.³⁷ Pro zajímavost uvedme, že v madridském rukopisu, podle U. Mauch nejstarším, který zaznamenává Alexandrova díla v hypotetické úplnosti, v explicitu našeho textu slovo *clericus* chybí, zatímco brněnský uvádí *magister Alexander Yspanus, nobilis clericus*, takže potvrzuje Sudhoffovu domněnku, ovšem jen v tom smyslu, že osoba, již se jmenovaná díla přisuzují, byla klerikem.

Mauch ve zmíněné práci z r. 2006 doplňuje Keilovy údaje ve VL, uvádí pořadí a rozsah jednotlivých textů, jejich incipity a explicity. Prohlédla množství kodexů (uložených většinou v německých knihovnách), v nichž jsou zapsány alespoň některé z textů „alexandrovského“ kompendia; v úplnosti se v jí nalezených manuskriptech kompendium nevyskytuje a pořadí textů v různých rukopisech varíruje. V nejstarší, tedy madridské verzi kompendia najdeme následující texty v tomto pořadí (grafiku badatelky přejímám):

1. ff.2ra–6rb: (Regimen mensium.) *Incipit Melleus liquor phisice artis Magistri Alexandri Yspani. Januarius: Hic narrat primo de mense, qui Januarius appellatur ... x*

³⁵ Odo Magdunensis (Macer), působil v poslední třetině 11. stol. O něm a jeho díle *De viribus herbarum*, jinak *Macer floridus*, srv. např. *Slovník latinských spisovatelů*. 2004. Praha, 430.

³⁶ Uvedená v pozn. 29.

³⁷ Mauch zde opakuje názor vyslovený další kritičkou atribuce herbáře dánskému lékaři, profesorkou dějin medicíny RIHA, ORTRUN. 1992. „Die Wissensorganisation in medizinischen Sammelhandschriften. Klassifikationskriterien und Kombinationsprinzipien bei Texten ohne Werkcharakter.“ *Wissensliteratur im Mittelalter*, B. 9, 22.

... *Moderatio est totius corporis conservatio et omnium membrorum confortatio et malorum humorum exsiccatio, quia moderantia et abstinentia sunt vitiorum extirpatio.*³⁸

2. Ff. 6rb–12vb: (Complexiones hominum.) *Hic tractandum est de complexionibus omnium hominum in mundo viventium et de moribus et statu et vita eorum. Et quia omnis homo has quatuor in se habet complexiones, Magister Alexander...proponit hic breviter et valde lucide istas explanare... x ...Et hec omnia de complexionibus dicta sufficiant.*

3. Ff. 12vb–13va: (Dispositiones hominum.) *Incipit de dispositione hominum. Qui habet verticem acutam, mobilis est ... x ... Et hec dicta de dispositione hominis sufficiant magistri Alexandri Yspani.*

4. Ff.13va–20rb: (Herbarius.) *Sequitur de radicibus et herbis. Galgana: Galganum vel galgana est siccum et calidum et est radix valde bona et utilis ad multa... x ... (agrimonia) item aliam habet virtutem, quod si decocta fuerit cum aqua et inde de mane caput lotum, omnem scabiem et immunditiam sua virtute expellit et emundat. V textu není odkaz na Alexandra.*³⁹

5. Ff. 20rb–22rb: (De febris.) *Hic et modo tractandum est de febris, qualiter et quibus modis evenire possunt ... omnes vires naturales in illo homine tabescent et deficient et penitus exsiccantur.* Opět bez odkazu na autora.

6. Ff. 22rb–23va: (De lepra.) *Hic tractandum est de lepra, quibus modis et unde possit evenire. De hac dicit magister Alexander Yspanus ...et hec dicta de lepra sufficiant.*

7. Ff. 23va–25ra: *De Urina: Magister Alexander Yspanus ... diffinit urinas, cui coloris et dispositionis sint ... et ex illa hora multi ad bonam vitam et ad stabilem adeo sunt conversi.*

8. Ff. 25ra–25vb: *De fluxu sanguinis. Hic tractandum est de fluxu sanguinis, quibus modis posset provenire et quales habet processus... sic curabitur, nisi sit sibi ad mortem illa infirmitas deputata. Zde opět žádná zmínka o autorovi.*

9. Ff. 25vb–27rb: *De paralisi. Hic tractandum est de paralisi et speciebus eis ...hoc multum prodest.* Autor opět nezminěn.

10. Ff. 27rb–28ra: *De ydropisi. Hic tractandum est de gravissimo morbo, qui ydropisis appellatur... Et quanto magis bibit, tanto magis sitit. Cui comparatur avarus et cetera.* Autor v textu zmíněn.

11. Ff. 28ra–vb: *De Tisi. Hic tractandum est de quadam infirmitate, que Tysis vocatur ...quia immoderata fornicatio omnes vires corporis evacuat. Super quo dicit magister*

³⁸ Delší incipit a explicit uvádím jen u těch částí kompendia rkp. 8769, které, jakkoli modifikovány, figurují i v brněnském rkp. 113/110, u ostatních stručný jen pro orientaci.

³⁹ MAUCH (2006: 185). THORNDIKE, LYNN – KYBRE, PEARL. 1963. *A Catalogue of Incipits of Medieval Scientific Writings in Latin*. Cambridge, Massachusetts. 1207, uvádí k incipitu *Qui habet verticem acutam, mobilis est*, tři rukopisy, München Bayerische Staatsbibliothek Clm. 4784, fol. 149rv, Wien Österreichische Nationalbibliothek 5509, ff. 11r–12r, a London British Library cm 480, fol. 90–91. Shodou okolností ani jeden nepojala do svých vybraných manuskriptů Mauch, jejíž výzkumy by údaje amerického katalogu k dochování Alexandrova (?) díla podstatně rozšířily.

Alexander:⁴⁰ ‚Fornicatio immoderata/ est exhaustio virium innumerata ...x ...Nam sanie plenum/ vas est, quod cernis amenum.‘ Ideo cavendum est a nimia fornicacione, que ad interitum perducit. Et hec dicta sufficient.

Podle Mauch vykazuje struktura dílka znaky „skutečného kompendia,“ jde o „geplantes, voll durchdachtes und organisiertes Textgefüge,“⁴¹ dílko, které kolovalo ve 14. století, ale jako písemná památka tradující lékařské učení mnohem starší doby – středověký kopista měl zřejmě k dispozici nám už nedochovanou předlohu, takže problém původnosti jednotlivých textů se komplikuje. Bylo prokázáno, že jednotlivé texty lze najít téměř ve stovce latinských rukopisů převážně německých knihoven, ovšem dochování více než tři textů v jednom kodexu je ojedinělé. Mauch v práci z r. 2006 vybrala celkem osm rukopisů (sedm uložených v německých knihovnách, osmý je madridský),⁴² kde figurují víc než tři texty; madridský je jediný, v němž je *Melleus liquor* úplný (podle autorky není pravděpodobné, že by se našlo zpracování o více než 11 textech, nebo že by byla objevena dodatečná verze rovněž se všemi 11 texty madridského kodexu).

Kompendium není nijak rozsáhlé, v madridském rukopisu je zapsáno na 27 listech (ff. 2r–28v). Mauch propočítala s přesností na dvě desetinná místa procentuální podíl jednotlivých textů (vycházela z počtu řádků).⁴³ Nejdelší z textů je herbář, 24,14 %, nepatrně kratší jsou *Complexiones* s 23,92 %. Na třetím místě je *regimen mensium* s 15,95 %, *Dispositio* je svým rozsahem sedmý z jedenácti textů – 4, 4 %. Údaje platí ovšem jen pro ms. 8769, jistou představu o celku ale nabízí.

Naše pozornost platí pojednání o „dispozici,“ z osmi badatelkou vybraných (nejkvalitnějších a nejstarších) rukopisů přinášející tento traktátek tři (Madrid, Mnichov, o kterém se zmiňuje i Sudhoff 1936, 23, a Wolfenbüttel),⁴⁴ ve všech je jako autor uveden Alexander. (Pro zajímavost: traktát o moči jako jediný přináší všech osm badatelkou vybraných rukopisů a Alexander je ve všech uveden jako autor, herbář obsahuje pět z těchto rukopisů, všechny bez uvedení autora.)

Náš brněnský rukopis 113/110 obsahuje čtyři traktáty připisované Alexandrovi, byly zapsány v jiném pořadí a autor je uveden u dvou z nich.

⁴⁰ Jde o 14 veršů se sdruženým rýmem, schéma aa, bb, cc, dd, ee, cc, cc.

⁴¹ MAUCH (2007: 211).

⁴² EAD. (2006: 188).

⁴³ EAD. (2007: 192).

⁴⁴ Zmíněný madridský 8769 ze 14. stol., München Bayerische Staatsbibliothek, Clm 24 816 z 15. stol. a Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Codex Guelf 295 z přelomu 14./15. stol.

Madridský text č. 3, tedy naše *Dicta*, je v něm zapsán jako první z alexandrovských textů: (i) fol. 54ra–va: (*Disposiciones hominum.*) *Incipiunt dicta de dispositione hominis et eius membris. Hic est notandum de dispositione hominis et singulorum membrorum, et primo de vertice (sic) ...x... Et hec dicta Magistri Alexandri Yspani nobilis clerici de dispositione hominis ad presens sufficient.*

Následuje madridský text č. 4, Herbář, se shodným incipitem, ale odlišným explicitem: (j) ff. 54va–66 va: (*Herbarium.*) *Incipiunt virtutes herbarum et specierum, et primo de galgano. Galganum vel galgana est siccum et calidum, et est radix valde bona et utilis ad multa ... x ... Si vero vis bene laxari, tunc recipe duas partes aloe et terciam partem driachers et sume, et laxaberis.*

Regimen mensium, madridský text č. 1 (Die verworfenen Tage nebereme v úvahu), je v brněnském rukopise zapsáno za herbářem, (k) ff. 66va–69rb, s podobným incipitem i explicitem: *Hic nota, quid sit sumendum aut quid vitandum in quolibet mense per circulum anni, et primo in Ianuario, qui est primus mensis. In isto tractatu breviter propono dicere, que sunt utenda et vitanda per totum anni circulum. Et primo narratur de mense, qui ianuarus appellatur ...x... (fol. 68vb) quia moderancia et abstinentia sunt viciorum extirpacio et tocius corporis restitucio. Incipiunt versus, quid sit in quolibet mense sumendum tibi, quid vitandum, et primo in Ianuario. In ianua claris calidisque cibis potiaris...⁴⁵ (fol. 69rb) frigore sepe tegas caput, ut sanus bene degas; ut minus egrotas, cynamoma reponere potes.*

Poslední z alexandrovských textů brněnského kodexu, text č. 2 rukopisu madridského, Komplexu, najdeme na ff. 69rb–75va: (l) (*Complexiones.*) *Sequitur de complexionibus omnium hominum. Hic tractandum est de complexionibus omnium hominum in mundo vivencium et de moribus et statu et vita illorum. Et quia omnis homo has III^{or} habet in se complexiones ... x ... qui sit dimadidatus cum eadem aqua predictarum herbarum et obdormiat ad tempus modicum, donec de corpore sudor exeat competenter, et sanabitur.*

Nejblíže znění madridskému je tedy ze čtyř „alexandrovských“ traktátů brněnského rukopisu text našich *Dicta*, u nás v jiných rukopisech prozatím nezjištěný.⁴⁶ Jak bylo řečeno, je zapsán v brněnském kodexu těsně za pojednáním o „máníi“, kde najdeme pasáže příbuzné tomuto traktátku, patrně objednavatele zaujal z alexandrovských textů, jejichž kopii si přál, nejvíc, možná ale kopista věrně opsal předlohu s tímto řazením. (Je zajímavé, že

⁴⁵ WALTHER, HANS. 1959. *Initia carminum et versuum medii aevi posterioris Latinarum*. Göttingen, 453, č. 8953.

⁴⁶ Za informaci děkuji kol. S. Petrovi z Archivu Akademie věd České republiky.

Maura Simonis, který pasážím z textu o mánii věnoval ve svém katalogu svatojakubských rukopisů tolik místa, následující text s incipitem slibujícím příbuzný obsah zjevně neoslovil.)

Text je dobře čitelný, zkratek není přespříliš, ale kopistova práce svědčí o jeho roztržitosti – sám se několikrát opravuje –, o neznalosti některých slov, resp. o mechanickém opisování nedokonalé předlohy. V některých slovech najdeme nenáležitě zdvojená písmena, vyskytují se i slova v latině neexistující nebo chybný rod u jmen, pro obsahovou stránku věci však není textová kritika rozhodující. Siglou B označují brněnský rukopis, siglou MS znění madridského – nejstaršího – kodexu obsahujícího texty kompendia podle Sudhoffovy edice, pokud se liší od znění brněnského, sigla S označuje Sudhoffovu edici. Rozdíly jsou nepatrné, podobně jako madridské znění je i znění brněnské blízké originálu, a tedy kvalitní – jeví se téměř kvalitnější než madridské; nedostatky edice madridského znění způsobil jednak zhoršující se zdravotní stav K. Sudhoffa (†1938), který se manifestuje v celém dvoudílném článku,⁴⁷ jednak skutečnost, že zůstaly bohužel neopraveny zjevné sazečské chyby.

Autorovi se ne vždy daří postupovat systematicky, líčí sice „dispozici“ od temene hlavy dolů, ale překvapivě zamíří jinam, resp. se vrací a připouje další poučení k dispozici už charakterizované (pro jednotlivé tělesné znaky volím půltučné písmo, aby orientace v textu byla rychlejší):

(B fol. 54ra, rubrika:) Incipiunt Dicta de dispositione hominis et eius membrs (M fol. 12vb, S s. 307 Incipit de dispositione hominis). Hic est notandum de dispositione hominis et singulorum membrorum, et primo de **vertiice** (sic). Omnis homo, qui habet **verticem** acutum (MS po incipitu navazuje až na větu Qui habet...), mobilis est. Qui habet **frontem** latum (sic; MS latam) et sine rugis, inverecondus est. Qui habet **supercilia** crebra et simul iuncta, multarum cogitacionum est et paucorum (MS paucarum) mores diligens. Qui habet **oculos** magnos (B fol. 54rb) et formositer (sic, MS forinsecus) stantes, huic pigricia minor, sed malicia maior. Qui habet **oculos** naturaliter sanguinolentos, vir sanguinis (MS songuinis) esse notatur. Qui habet **nasum** longum et acutum et in summitate scissum (MS siccum), murmurosus (MS iniurosus, sic) est et provocans rixas. Qui habet **nares** discentas (recte: distentas, MS distentos), libidinosus et irascibilis est. Qui habet **faciem** magnam, spaciosus est et ocia diligens. Qui habet **os** magnum, gulosus est et mendax (MS andax, sic). Qui habet **vocem** grossam et gravem, plurimum gule intentus est. Qui habet **collum** longum, fatuus (MS factuus, sic) est. Qui habet **ures** magnas (MS magnos), stultus est et diuturna potitus vita. Qui habet **pedes** parvos et stultos (škrtnuto a podčečkováno) pulchros, stultus est.

Qui habet (collum, lehce škrtnuto) **passus** breves (MS breves passus), festinus est.

⁴⁷ Upozorňuje na to i CROSSGROVE (1980: 392), i KEIL (*VL* 1983: sl. 58).

Qui habet **digitos** (sic; MS digitos habet) prolixos, tyrannus et immisericors est (MS tyrannus est immisericors).

Qui cito loquitur et titubat, vehemens est et non multum sapiens.

Qui habet longos **pedes** et graciles, velox est. Qui habet magnum **ventrem**, vorax est.

Qui multum loquitur, instabilis est et mendax. Qui parce et morose loquitur, sapiens esse notatur (MS dicitur). Qui cum homine loquitur et hinc et inde respicit, inconstans est et corde (MS inconstans est corde) et animo. Qui clausis oculis loquitur cum homine (MS cum homine loquitur), superbus est (MS et contenciosus) et contempnosus (MS contemptuosus). Qui extenta facie cum homine loquitur et verba hominis (S 308) attendit, verax est et stabilis. Qui verba hominis non attendit, cum sibi loquitur, in illo tria (MS in illatria, sic) notantur: aut est superbus, aut contempnosus (MS est contemptuosus), aut (MS est) ignominiosus. Qui mordet labia, cum loquitur, nequam est et falsas habet cogitaciones.

Qui habet magnum **caput**, sapiens est et magni (MS boni) ingenii esse dicitur. Qui habet parvum **caput**, dolosus est et iram diu retinet in corde. Qui habet **faciem** rotundam, stolidus est et instabilis. Qui habet **faciem** longam, nobilis (MS affabilis) est et sapiens. Qui habet **nasum** brevem et supra (MS brevem supra) extentum, bibulus est et garulus (MS garrulus). Qui habet **humerum** extentum, timidus est (MS tuto větu nemá). Qui habet **humerum** depressum, equaliter (razura) audax est. Qui habet **faciem** morrosam (sic; MS moriosam), derisor (MS densor, sic) est et detractor hominum. Qui habet **faciem** pollitam (sic; MS politam), (B fol. 54va) magnus bibulus est. Qui habet **faciem** rubram, iocundus est (MS faciem rubeam rotundam /M fol. 13ra/ est, sic). Qui habet **faciem** albam, piger est. Qui habet **faciem** pallidam et macilentam, iracundus est. Qui habet **faciem** fuscam, amator est. Qui habet **faciem** nigram, invidus est, tenax et avarus (MS et tenax avarus). Qui habet **oculos** grandes, nobilis esse dicitur. Qui habet **oculos** parvos et profundos in capite (MS parvulos in capite oculos), maliciosus est et nequam. Qui habet rubeos **oculos** (MS oculus rubeas, sic), naturaliter offensor (MS effusor) sanguinis est. Qui habet **oculos** (magnos škrtuto) albos (MS oculos albus, sic), moderatus est. Qui habet **oculos** glaucos, traditor est. Qui habet **oculos** nigros, mobilis est et versutus. Qui habet **crines** albos, non est audax. Qui habet ruffos (sic) **crines** (MS crines ruffos), infidelis est. Qui habet **crines** fuscus, affabilis est et benignus. Qui habet **crines** nigros et spissos, graves habet mores. Qui habet **crines** glaucos et tenues, mirabilis (MS variabilis) est moribus et vita. (MS Item qui habet manus et digitos equales et longos, nobilis est. B nemá.) (MS Item) Qui habet **manus** spissas et **digitos** breves et grossos, ignobilis est. (MS Item) Qui habet **corpus** equale et extentum, dicitur nobilis esse et (škrť) modestus. Qui habet breve **corpus** (M patrě ano, S ale tuto větu nemá, chybou kopisty nebo spíš sazeče po slově „modestus“ následuje „supra...“) supra cingulum, dicitur esse ignobilis et mente elatus. Qui habet **corpus** (elatum škrtuto) inclinatum, dicitur esse cupidus et avarus. Qui habet longos **pedes** (MS pedes longos) et **pedicas** longas, nobilis est. Qui habet breves **pedes** (MS pedes breves) et **pedicas** breves, mutabilis est. Et hec dicta magistri Alexandri Yspani nobilis clerici de dispositione hominis ad presens sufficiant (MS Et hec dicta de dispositione hominis sufficiant magistri Alexandri Yspani).

Jak bylo řečeno a jak vidno, není pojednání příliš systematické, nicméně – podle svého výskytu ve středověkém rukopisném materiálu – bylo zřej-

mě oblíbené a žádané. Fyziognomika byla předmětem „vědeckého“ zájmu od antiky: připomeňme jen středověký pseudoaristotelovský list *Secretum secretorum*, z jehož arabských zpracování vycházejí středověké fyziognomiky, pseudoaristotelovský spis *Fysiognómika* nebo pozdější středověký *Liber phisionomie* Michaela Scota (1194–1250), který působil na císařském dvoře Fridricha II., dílko *De physionomia* Učitele církve Alberta Velikého⁴⁸ (1193/1206–1280), jehož incipit je jednou z definic fyziognomiky jako vědy: „*Diverse membrorum dispocisiones secundum artem phisionomie diversos affectus ac mores indicant in homine*,“⁴⁹ *Compilatio physiognomiae* padovského profesora medicíny Pietra d’Abana (1250–1316) nebo pozdější *Speculum physionomiae* lékaře Giovanniho Michela Savonaroly (1385–1468).

„Objevitel“ Alexandra Hispana Sudhoff charakterizuje r. 1936 jeho fyziognomický traktátek slovy: „Einen besonderen Abschnitt bildet die aus dem äusseren physischen Verhalten des Körpers zu erschliessende seelische usw. Verfassung des Menschen, die „dispositio“, seine Charakterisierung aus Angesicht, Wuchs, Gliedern usw., das Ganze uns weniger geläufig.“ O tom, že toto téma je dnes aktuální, svědčí narůstající literatura, např. r. 2009 vydaná domácí publikace *Lidská tvář*.⁵⁰ Podrobný původně německý *Výklad charakteristických vlastností*⁵¹ nám dovolí porovnat pro některé tělesné znaky učení fyziognomiky středověké s poznatky fyziognomiky moderní, hrající důležitou roli v nejrůznějších disciplínách, velmi aktuálně např. v kriminalistice (v závorce uvádím příslušné strany *Výkladu*):

obočí – úzce rostlé: má člověk vážné povahy, který má sklon být nedůvěřivý, je citlivý, ale stále poněkud rozladěný (s. 55)

oči – velké: patří člověku s pevnou vůlí, spolehlivému a energickému (s. 47); malé a zapadlé: charakterizují jedince, který se dá snadno ovlivnit, není vždy spolehlivý, je poněkud povrchní a vrtkavý (ibid.); modrošedé: má tvrdý, chladný, vypočítavý, ke všemu odhodlaný člověk (s. 51); černé: má člověk rázný, útočný, někdy neschopný se ovládnout (ibid.)

48 THORNDIKE – KYBRE (1963: 440) připisují dílo jednak Albertovi, jednak Tomáši Anglickému, výlučně Albertu Velikému ale HAURÉAU, BARTHÉLÉMY. 1973. *Initia operum scriptorum latinorum medii potissimum aevi* II. Turnholt. Fol. 68ra.

49 Cituji z vatikánského rukopisu Pal. lat. 607, fol. 197v, který mi zpřístupnil kol. Petr.

50 BLAŽEK, VLADIMÍR – TRNKA, RADEK [EDS.]. 2009. *Lidská tvář. Vnímání tváře z pohledu kognitivních, behaviorálních a sociálních věd*. Praha. Pro starou fyziognomiku srov. v této publikaci studie PIVOŇKOVÁ, VĚRA. „Antická fyziognomie“, 16–26, a „Fyziognomie středověku a renesančního období“, 26–29.

51 DELACOUR, JEAN BAPTISTE. 2006. *Výklad charakteristických vlastností aneb Jak poznat člověka na první pohled*. Praha.

nos – dlouhý a špičatý: známka citové chudoby, často lakoty, chladu vůči druhým a sobectví (s. 42); s rozpolcenou špičkou: známka praktického uvažování a duchapřítomnosti (s. 45); krátký a „pršáček“: známka životní moudrosti, ale ve spojení s ješitostí a domýšlivostí, někdy známka životního optimismu a infantility (s. 43)

chřípí – velká: velká dávka podnikavosti, hraničící občas s nadměrnou troufalostí (s. 78); velké nosní dírky: mají lidé se sklonem k extrémům, neznající v mnohem míru (s. 44)

obličej – kulatý: má spořivý, realistický, egoistický, požívačný člověk (s. 21)

ústa – velká: znak silného citového života s přemírou citových projevů (s. 28)

hlas – hřmotný a drsný (neodpovídá zcela charakteristice ‚vox grossa et gravis‘): tyto hlasové polohy svědčí o přikrosti, hrubém chování a hněvivosti majitele hlasu (s. 118)

krk – dlouhý: má zdrženlivý, mírný až bázlivý člověk slabší konstituce (s. 71)

uši – velké: jsou známkou pravdomluvnosti, ale i velké moudrosti (s. 60)

croky – krátké: ukazují na přehnanou opatrnost nebo slabost (s. 104)

prsty – dlouhé: známka řečnického nadání a odvahy bojovat za právo a dobro (s. 80); krátké a hrubé: jejich majitel má zálibu v tvrdé práci s možností uplatnit tělesnou sílu, je flegmatik, duševně nepřilíš na výši, tvrdohlavý a těžkopádný (s. 81)

hlava – dlouhá a úzká: známka bohatého myšlenkového světa, takový člověk je spíš teoretik než praktik (s. 20); široká a krátká: známka střízlivosti, praktičnosti, sklonu využívat výhod, sobectví, houževnatosti (ibid.)

vlasý – rudé: jsou indicií ohnivě vášně, rudovlasí mohou být i lstiví a mstiví (s. 65); černé a husté: podle charakterologů jsou černovlasí vášniví, podle psychologů otevřenější v projevech vášně (ibid.)

ruce – tučné: stejná charakteristika jako u krátkých a hrubých prstů.

BIBLIOGRAFIE

- ALBERTUS MAGNUS. *De physionomia*. Rukopis Bibliotheca Palatina Vaticana, Pal. lat. sg. 607, ff. 197v–198r.
- BOROVSKÝ, TOMÁŠ. 2006. „Svatojakubská knihovna v Brně na konci 15. století.“ In KRMÍČKOVÁ, HELENA – PUMPROVÁ, ANNA – RŮŽIČKOVÁ, DANA – ŠVANDA, LIBOR [EDS.]. *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno, 545–550.
- BRETHOLZ, BERTHOLD. 1901. *Die Pfarrkirche zu St. Jakob in Brünn*. Brünn.
- CROSSGROVE, WILLIAM. 1980. „Eine frühe Überlieferung des Alexander Hispanus.“ *Sudhoffs Archiv. Vierteljahrsschrift für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 64, 391–392.
- DAEMS, WILLEM FRANS – KEIL, GUNDOLF. 1982. „Henrik Harpestraengs ‚Latinske Urtebog‘ in den mittelalterlichen Niederlanden. Mit einem Verzeichnis altdeutscher ‚Urtebog-Überlieferungen‘.“ In KEIL, GUNDOLF [ED.]. *Fachprosa-Studien. Beiträge zur mittelalterlichen Wissenschafts- und Geistesgeschichte*. Berlin, 396–416.
- DELACOUR, JEAN BAPTISTE. 2006. *Malá encyklopedie charakterových vlastností aneb Jak poznat člověka na první pohled*. Praha.

- DŘÍMAL, JAROSLAV. 1934. „Notář Jan Thabrarr.“ *Časopis Matice moravské*, 58, 36–78.
 ID. 1956. *Archiv města Brna. Průvodce po fondech a sbírkách*. Praha.
- HABRICH, ALEXIS. 1780. *Catalogus bibliothecae ecclesiae parochialis ad s. Jacobum*.
 Rukopis č. 7260 Sbírký rukopisů Archivu města Brna.
 ID. 1781. *De origine et fatis bibliothecae ad s. Jacobum Brunae asservatae dissertatiuncula*.
 Součást rukopisu č. 7254 Sbírký rukopisů Archivu města Brna.
- HAUBERG, POUL [ED.]. 1936. *Henrik Harpestraeng. Liber herbarum*. Köbenhavn.
- HAURÉAU, BARTHÉLÉMY. 1973. *Initia operum scriptorum latinorum medii potissimum aevi*
 II. Turnholt.
- KEIL, GUNDOLF. 1983. „Hispanus, Alexander.“ *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*. Berlin, sv. 4, sl. 53–58.
- MAUCH, UTE. 2006. „Ein mittelalterliches Kräuterbuch aus dem 14. Jahrhundert, eine neue Version des lateinischen Macer?“ *Gesnerus*, 63 (3–4), 181–208.
- EAD. 2007. „Erste Überlegungen zur Wissensorganisation im Kodex Ms. 8769 der Biblioteca Nacional in Madrid mit einer Edition des Traktats über die ‚Verworfenen Tage‘, sowie Anmerkungen zur Strukturierung des Melleus liquor physicae artis Magistri Alexandri Yspani.“ *Sudhoffs Archiv. Vierteljahrsschrift für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 91 (2), 190–216.
- NICOLÁS, ANTONIO. 1788. *Bibliotheca Hispana Vetus sive Hispani scriptores, qui ab Octaviani Augusti aevo ad annum Christi MD floruerunt*. Matriti. Tomus primus. Reprint 1963. Torino.
- PETR, STANISLAV. 2007. *Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně*. Praha.
- PIVOŇKOVÁ, VĚRA. 2009. „Antická fyziognomie.“ In BLAŽEK, VLADIMÍR – TRNKA, RADEK [EDS.]. *Lidská tvář. Vnímání tváře z pohledu kognitivních, behaviorálních a sociálních věd*. Praha, 16–26.
- EAD. IBID. „Fyziognomie středověku a renesančního období,“ 26–29.
- POKORNÝ, FRANTIŠEK. 1974. „De missalibus libris Moraviae saeculo XV. ad Hungariam vergentibus.“ *Studie o rukopisech*, 13, 141–167.
- ID. 1980. „Mährens Musik im Mittelalter.“ *Hudební věda*, 17, 36–52.
- ID. 1991. *Hudební obraz Brna z počátku 15. století. I. Chorální zpěv pod správou kostela jakubského*. Brno.
- Průvodce po rukopisných fondech v České republice II: Rukopisné fondy archivů v České republice*. 1998. Praha.
- RIHA, ORTRUN. 1992. „Wissensorganisation in medizinischen Sammelhandschriften. Klassifikationskriterien und Kombinationsprinzipien bei Texten ohne Werkcharakter.“ *Wissensliteratur im Mittelalter*. Wiesbaden, B. 9.
- SCHRAM, WILHELM. 1899. „Die alte Kirchenbibliothek bei St. Jakob in Brünn.“ *Notizenblatt der Historisch-statistischen Section der K. k. Mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, 70–72, 79–80.
- SIMONIS, MAURUS. 1805. *Catalogus antiquissimae bibliothecae ecclesiae ad s. Iacobum Brunae Moravorum*. Rukopis č. 7254 Sbírký rukopisů Archivu města Brna.
- Slovník latinských spisovatelů*. 2004. Praha.
- Slovník spisovatelů – Řecko. Antická, byzantská a novořecká literatura*. 1975. Praha.
- SUDHOFF, KARL. 1936. „Alexander Hispanus und das Schriftwerk unter seinem Namen. Ein erstes Wort über ihn und Bekanntgabe seiner medizinischen Schriften. Erster Teil.“ *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 29, 289–312.
- ID. 1937. „Alexander Hispanus und das Schriftwerk unter seinem Namen. Ein erstes Wort

- über ihn und Bekanntgabe seiner medizinischen Schriften. Zweiter Teil.“ *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften*, 30, 1–25.
- THORNDIKE, LYNN – KYBRE, PEARL. 1963. *A Catalogue of Incipits of Medieval Scientific Writings in Latin*. Cambridge, Massachusetts.
- WALTHER, HANS. 1959. *Initia carminum et versuum medii aevi posterioris Latinorum*.
- ZACHOVÁ, IRENA. 2006. „Maurus Simonis a jeho katalog rukopisů kostela sv. Jakuba v Brně.“ *Studie o rukopisech*, XXXVI, 205–226.
- EAD. 2007. „Brněnská svatojakubská knihovna a její katalogizátoři.“ In SILAGIOVÁ, ZUZANA – ŠEDINOVÁ, HANA – KITZLER, PETR [EDS.]. *Donum magistrae. Ad honorem Dana Martínková*. Praha, 306–335.
- EAD. 2011. „Liber de mania Mistra Radslava v rukopise 113/110 brněnské svatojakubské knihovny.“ *Brno v minulosti a dnes*, 24, 137–166.

RESÜMEE

In der Handschrift 113/110 der St. Jakobspfarrbibliothek im Brünner Stadtarchiv haben sich vier der wahrscheinlich elf ursprünglichen Texte eines mittelalterlichen medizinischen Kompendiums *Melleus liquor physicae artis* erhalten, das wohl fiktivem „*egregio physico*“ Alexander Hispanus zugeschrieben wurden und dessen älteste Fassung der Madrider Kodex 8769 enthält. Der vorliegende Aufsatz charakterisiert das Kompendium als Ganzes, informiert kurz über das Brünner Manuskript und seine vier Traktatchen und bringt eine Edition des ersten Brünner Textes, einer kurzen Physiognomik. Zum Schluss wird die mittelalterliche Lehre über die körperlichen Merkmale und ihre Aussage mit moderner Physiognomik verglichen.

izachova@phil.muni.cz